

RESPONSIVE_ Analiza prawna WP1

Zasadnicze zmiany w polskim systemie prawnym nastąpiły po odzyskaniu przez Polskę niepodległości oraz zmianie ustroju polityczno-gospodarczego w 1989 r. Rozpoczęto wówczas prace nad zmianami w różnych obszarach systemu prawnego, m.in. dotyczących pomocy społecznej, osób niepełnosprawnych, wsparcie dziecka i rodziny. Zgodnie z art. 2 Konstytucji przyjętej w 1997 r. „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, realizującym zasady sprawiedliwości społecznej”. Najważniejszymi ustawami regulującymi te obszary są: Ustawa o pomocy społecznej, Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych., Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego Ustawa o zapobieganiu przemocy w rodzinie, Ustawa o organizacjach pożytku publicznego i wolontariacie” oraz Prawo oświatowe i wydane na podstawie tej ustawy przepisy wykonawcze. Rozwiązania prawne w Polsce często wskazują na potrzebę partycypacji osób i grup słabszych społecznie, jednak czasami brakuje im konsekwencji i konkretnych rozwiązań wspierających partycypację. Obszar ten jest powiązany z polityką partyjną, a nowe regulacje prawne często wprowadzane są wraz ze zmianą rządów.

Udział użytkowników serwisu jest w Polsce bardzo rzadko obowiązkowy. Na przykład obowiązkowy jest udział młodej osoby dorosłej wychowywanej w pieczy zastępczej w tworzeniu planu usamodzielnienia, a usługobiorcy uczestnictwo w kontrakcie socjalnym. Na ogół jest to uczestnictwo fakultatywne, np. udział rodziców w opracowywaniu programu wsparcia dla dziecka niepełnosprawnego. Istnieją natomiast pewne obowiązkowe przepisy dotyczące współpracy z organizacjami pozarządowymi. Jednostki samorządu terytorialnego przyjmują, po konsultacjach z organizacjami pozarządowymi, roczny program współpracy z organizacjami pozarządowymi. Programy te są obowiązkowe dla wszystkich samorządów lokalnych.

Polskie przepisy rzadko odwołują się bezpośrednio do dyrektyw europejskich (poza RODO), o, ale funkcjonują w ramach dwóch ważnych konwencji Narodów Zjednoczonych – Konwencji Praw Dziecka oraz Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, ale np. Ustawa o pomocy społecznej chociaż nie odwołuje się bezpośrednio do dyrektyw europejskich, jest zgodny z zasadami określonymi w Europejskim filarze praw socjalnych.

Przepisy dotyczące usług społecznych w Polsce powstawały w różnym czasie, niektóre z nich sięgają okresu PRL, np. Kodeks rodzinny i Opiekuńczy. Przepisy te doczekały się wielu nowelizacji. Nie wszystkie jednak powstawały w procesach partycypacyjnych, a czasami presja społeczna skupiała się na konkretnych zmianach, jak np. wprowadzenie instytucji rzecznika praw pacjenta w szpitalach psychiatrycznych. Wpływ na te przepisy często miały środowiska zawodowe, takie jak pracownicy socjalni, a także organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Jeśli takie procesy zachodziły, był to zazwyczaj długi proces propagandy i lobbowania oraz znajdowania sojuszników politycznych w celu wprowadzenia jakiejś zmiany w systemie. Niemniej jednak w ostatnim czasie w Polsce można zaobserwować niepokojącą tendencję dotyczącą ograniczania konsultacji społecznych nowych ustaw (wprowadzanie projektów ustaw lub poprawek w formie projektów poselskich). Praktyka ta wzbudziła obawy co do inkluzywności i przejrzystości procesu stanowienia prawa, ponieważ ogranicza możliwości wkładu i zaangażowania społeczeństwa.

W analizowanych aktach prawnych obecne są różne definicje i przesłanki responsywności (nieraz nie jest on w ogóle zdefiniowany) ale wśród tych, które można określić, zidentyfikowaliśmy następujące podejścia:

1. Responsywność oparta na zasadzie pomocniczości i partnerstwa – występuje ona przede wszystkim w ustawie o pomocy społecznej, gdzie nadrzędną strategią jest uczynienie

obywateli doświadczających trudności bardziej samowystarczalnymi i zobowiązanie ich do współpracy z organami pomocy społecznej

2. Responsywność oparta na zasadzie wzmocnienia pozycji –w podejściu tym kładzie się większy nacisk na wykorzystanie potencjału jednostek i społeczności oraz odpowiadanie na ich potrzeby. (np. Ustawa o ośrodkach pomocy społecznej , z której wynika, że każdy użytkownik i każda społeczność powinna być traktowana podmiotowo, zgodnie ze swoimi potrzebami .
3. Responsywność oparta na skuteczności i efektywności systemu (podejście użytkarne) –np. w ustawie o rehabilitacji osób niepełnosprawnych, e ich uczestnictwo traktowane jest jako warunek skutecznej aktywizacji społecznej i zawodowej.
4. Reagowanie oparte na paradygmacie praw człowieka i obywatela –np. podejście do osób przebywających w szpitalach psychiatrycznych i podobnych instytucjach
5. Responsywność oparta na prawach i procedurach demokratycznych – występuje w sektorach systemu społecznego związanych z postępowaniami sądowymi m.in. w Kodeksie rodzinnym. Uczestnictwo rozumiane jest więc w kategoriach prawa do odwołania i sprawiedliwego postępowania. ·Podejście to widoczne jest także w Ustawie o oświacie, zwłaszcza w rozwoju struktur demokratycznego uczestnictwa: Rada Szkoły, Rada Rodziców, Samorząd Uczniowski.

Struktury partycypacji użytkowników są stosunkowo najwyraźniej i szczegółowo określone w aktach prawnych dotyczących realizacji pomocy społecznej, wsparcia rodzin i rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Ustawa o pomocy społecznej wymaga opracowania strategii rozwiązywania problemów społecznych na wszystkich trzech poziomach administracji samorządowej, a na poziomie krajowym przewiduje utworzenie Rządowego Programu Pomocy Społecznej. Wszystkie te dokumenty muszą zostać poddane konsultacjom społecznym i określić zadania, jakie mają realizować organizacje pozarządowe. Ustawa ustanawia Radę Opieki Społecznej, która jest organem opiniodawczo-doradczym Ministra w sprawach pomocy społecznej. Nie jest to jednak struktura w pełni partycypacyjna dla użytkowników, gdyż oprócz organizacji społecznych reprezentujących użytkowników, w jej skład wchodzi przedstawiciele samorządów lokalnych, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, starostowie, a także środowiska naukowe. Ustawa o realizacji usług społecznych przez ośrodek usług społecznych przewiduje kilka instrumentów planowania i realizacji usług społecznych na poziomie lokalnym: program usług społecznych, który uwzględnia diagnozę potrzeb i potencjału społeczności lokalnej w środowisku lokalnym, z zakresu usług społecznych, plan organizacji społeczności nastawiony na rozwój społeczności lokalnej, indywidualne plany dla użytkowników ośrodka. W największym stopniu zapewniony jest udział użytkowników na etapie diagnozy i oceny potrzeb. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ustanowiła struktury partycypacyjne na szczeblu krajowym: Zespół Monitorujący ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, będący organem opiniodawczo-doradczym Ministra, w którym uczestniczą także przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz kościołów i związków wyznaniowych wspierających osoby doświadczające przemocy. Strukturą powołaną na poziomie lokalnym jest Zespół Interdyscyplinarny, w skład którego wchodzi nie tylko przedstawiciele różnych służb zajmujących się problematyką przemocy w rodzinie, ale także przedstawiciele organizacji pozarządowych jako głosu obywatelskiego.

Przygotowała: Anna Zielińska